ARCHIVE COPY
Please return.

Second Class
Postage Rate
Paid at
New York, NY

Outreach

Հրատարակութիւն Ամերիկահայոց Արեւելեան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի
A Publication of the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America

Volume XII, Number 9 — January 1990

John Vartan Receives Prince of Cilicia Insignia During Prelate's Christmas Reception

Archbishop Ashjian pins the Prince of Cilicia Insignia on John Vartan, honored for his vision and generosity towards the Prelacy and the Cilician See. In background, (l. to r.) Very Rev. A. Tanielian, Naz Emlikian, Maral Vartan, and younger members of the Vartan family.

Photo by Harry Koundakjian

Each year Archbishop Mesrob Ashjian hosts a Christmas Reception at the Prelacy. This year the reception, which took place on January 6 from 5 to 7 p.m., took on additional significance as the Prince of Cilicia insignia was bestowed upon John O. Vartan, the Harrisburg, Pennsylvania, developer who has been a major benefactor to the Prelacy as well as the Cilician See.

The evening began with the traditional "Home Blessing" of salt and water led by Archpriest Moushegh Der Kaloustian. His Eminence then spoke about the joyful season of Christmas bringing with it the hope of a new year of renewal for the Armenian people. He noted how this past year it became apparent that "we must be ready for the unexpected at all times," and must remain strong here in this country and elsewhere in the Diaspora.

His Eminence went on to recall, "John Vartan realized this last year immediately after the earthquake. Even as he himself was sending large sums for earthquake relief and organizing fund raising drives in his area of Pennsylvania, he contacted me and sent a substantial donation to the Prelacy saying 'I know that everyone is thinking *only* about earthquake relief, but we can't forget about our institutions here. We must to keep our community strong and vibrant.' "

Archbishop Ashjian introduced Mr. Vartan and members of his family to the assembled guests as Very Rev. Anoushavan Tanielian read the Pontifical Encyclical issued by His Holiness Karekin II. The Encyclical praised the generous spirit of Mr. Vartan, congratulated him for his great success in his endeavors and thanked him for the generous help he has given to the Prelacy and the Cilician See. With the conclusion of the reading, Archbishop Ashjian officially bestowed the title Prince of Cilicia upon Mr. Vartan, pinning the insignia upon his lapel. A Princess of Cilicia insignia was presented to Mrs. Maral Vartan and a special pin was presented to Mr. Vartan's mother, Mrs. Marie Keosheyan.

In a short, but eloquent, acceptance speech Mr. Vartan thanked His Holiness, Archbishop Ashjian and the Prelacy for the great honor. Guests then came forth to offer their personal congratulations to Mr.

(Continued on page 4)

New Baptismal Font Consecrated on Christmas At St. Illuminator's Cathedral, New York

Photo by Kantzabed

The new baptismal font at St. Illuminator's Cathedral.

St. Illuminator's Cathedral, New York City, celebrated the birth and baptism of Christ, on Saturday, January 6, and brought additional meaning to the day with another moving service—the consecration of a new baptismal font. The wooden structure is built in the shape of the traditional Armenian church dome and is a gift from Mrs. Bella Avedissian and Mrs. Martha Kimmel, in memory of their parents, Avak and Satenig Hagopian. The beautiful work of art was crafted by Mr. Onnig Hallajian of New York.

The "Blessing of the Water" ceremony which took place immediately after the consecration of the baptismal font, had as its godfather Ara Baghdassarian, a young member of the congregation.

Archbishop Mesrob Ashjian was the chief celebrant and delivered the sermon which focused on the "great and unfathomable mystery of the Nativity."

(Continued on page 2)

Catholicos Karekin II Arrives in Iran For Pontifical Visit to Three Dioceses

Karekin II is welcomed by Armenian children and Archbishop Ardak Manoogian upon arrival in Tehran on January 3. His Holiness is making his first pontifical visit to Iran. Four thousand people gathered at St. Sarkis Cathedral to welcome the Catholicos.

AP Wirephoto

His Holiness Karekin II, Catholicos of the Great House of Cilicia, arrived in Tehran, Iran, January 3, for a pontifical visit which will take him to the three Dioceses of Iran. This is His Holiness' first visit to Iran since assuming office in 1977. The last Pontifical visit took place in 1973 by the late Catholicos Khoren I.

Vehapar was welcomed to Tehran by Archbishop Ardag Manoogian, Prelate of Tehran; Archbishop Gorun Babian, Prelate of the Diocese of Iran and India; Rev. Pagrad Melkonian, *Locum Tenens* of the Diocese of Aderbadagan; Bishop Vartan Tekeyan, of the Armenian Catholic Church; Mr. Thateos Mikaelian, of the Armenian Evangelical Church; Lebanese Consul General Mr. Rahimi, and Mr. Yousef, the Consulate's First Secretary. Also welcoming His Holiness were two Armenian members of the Iranian Parliament, Vartan Vartanian and Ardavazt Baghomian and representatives of all three Diocesan Councils and community organizations in Teheran, Isfahan, and Tabriz. Accompanying His Holiness from Antelias are Very Reverend Yeghishe Manjikian, Catholicosal Vicar of the Diocese of Cyprus, and Very Rev. Sebouh Sarkissian, Director General of Sunday Schools of the Armenian Catholicate of Cilicia.

State radio and television representatives interviewed His Holiness, after which His Holiness and entourage went by car to St. Sarkis Cathedral where canonical prayers were offered before 4,000 faithful who had assembled in the church and courtyard.

Archbishop Ardag Manoogian welcomed His Holiness with great warmth and emotion. The Catholicos, deeply moved, delivered his first message giving thanks to God for the well being of the Iranian people. He praised the attachment of the people to their church and national traditions. Praising the new spirit of unity amongst all Armenians, the Catholicos spoke about his recent visits to Armenia and the brotherly meetings with His Holiness Vazken I, Catholicos of All Armenians. Following church services the Catholicos was escorted to the Prelacy's reception hall where he was welcomed by community representatives.

The following day, Vehapar visited the tomb of the late Iranian leader, Ayatollah Imam Khomeni. Immediately afterwards he was received by government representatives in Memorial Building. His Holiness gave thanks that the war had ended and reconstruction and rehabilitation had begun. He offered his hope that this process of reconstruction on all levels will continue and increase for the well-being and happiness of the people of Iran.

Welcomed by 10,000

His Holiness visited the densely populated quarter of *Zarkesh Vahidieh*, more recently known as *Sassoun*, where more than ten thousand people welcomed him. Evening prayers were offered in Holy Translators' Church at which time the Catholicos delivered a message emphasizing the value of hard and honest work as a way to happiness. He appealed to the youth to engage themselves earnestly in church and community life.

On January 5 His Holiness visited another heavily Armenian populated region of Tehran, *Medjidieh, or Zeytoun* as it is now known. Morning prayers were offered in St. Gregory the Illuminator Church which was built and consecrated in 1982. His Holiness spoke to the thousands of people focusing upon the value of tradition, education and family life. Following the prayer service the Catholicos was led in a procession to a nearby property—the site of a future kindergarten and primary school—where he with Archbishop Ardak and accompanying clergy blessed the ground.

Christmas 1990

His Holiness celebrated the Divine Liturgy on Christmas day, assisted by Archbishop Ardak, Rev. Fathers Yeghishe Manjikian and Sebouh Sarkissian. The Catholicos' sermon highlighted the renewal of the religious movement in the world and the redressment and unity of the Armenian people in Armenia and the Diaspora.

Later that afternoon His Holiness received representatives of various Armenian community organizations, representatives of other churches and members of the diplomatic corps.

The Catholicos will make official visits to all three dioceses in Iran before returning to Antelias.

A Message for 1990 from Catholicos Karekin II

Editor's Note: The following message is excerpted from the second part of His Holiness' New Year and Christmas message, entitled "The Waters of Jordan in our Armenian Life." We found the message to be an eloquent plea for reaffirmation of our faith, and redirection of our lives and to make the ten year span between 1990 and 2000 a time of "regeneration so that we may truly be worthy to celebrate the 1700th anniversary of the Christian baptism of our nation."

In our recent Armenian history, perhaps in no other year than the year of 1989, the manifestation of God has been so relevant, meaningful and appealing. For, in the last seven decades, since the Genocide of 1915, no other year than this one has been so turbulent in our motherland of Armenia, here, in Lebanon, and, indeed, in the whole diaspora. In the midst of radical changes moving the world situation from confrontation to dialogue, from cold war state to entente and cooperation, from divergence to convergence, our life as Armenians went through a process of crucial events.

Since February 1988, the liberation movement of Karabagh, the devastating and tragic earthquake of Leninakan, the continuous turmoil in Lebanon, the blockade imposed by Azerbaijan upon Armenia and Karabagh autonomous region, indeed, caused waves of indescribable suffering and insurmountable hardships which stormed the life of all Armenians without distinction. Seldom before have the words *peace* and *justice*, *concord* and *unity*, *brotherhood* and *solidarity* acquired such freshness and intensity of meaning.

All along the chain of troubled and sometimes agonizing moments, however, the white thread of life was constantly interwoven with the black. In the moments of darkness we could see new mornings dawning upon us as we went through an intense movement of reawakening which generated a new self-consciousness through mutual love and unity, solidarity and cooperation in all corners of the earth.

On the closely interrelated levels of both religious and national life, the mystery of our Lord's condescension made such a deep impact, the scope of which cannot yet completely be grasped or evaluated. In Armenia and in Karabagh, new churches (new mangers of Bethlehem) were reopened, the waters of Jordan were turned into new baptismal fonts, the light of the star of Bethlehem shined forth all around the diaspora and brought remedy to the pain, new energy against desolation and spiritual undergirding against despair and resignation.

. . . Beloved members of our Church,

On this feast of Theophany, as our thoughts are focused on the mystery of our Lord's baptism let us turn to our own river of Jordan, our holy mother Church. Let us channel in the fields of our lives the "Living Water" that flows from Jesus through the fountain of the Gospels and reaches through the streams of our forefathers.

The second millennium of the Christian era is drawing to its end. With this year, we enter the last decade of the second millennium. Our Church with its apostolic beginnings is almost of the same age. In ten years time, in 2001 A.D., we will celebrate the 1700th anniversary of our baptism as a nation and state. In this year and in the course of the following ten years, the great event of the official recognition of the Christian faith as national religion will occupy the focal point of the thought and the life of our entire Church and nation. In the spirit of oneness and with the vision for renewal and revitalization, we will value the significance of that glorious event which has made such an all embracing and determining impact on the whole course of our Armenian history. (Continued on page 4)

Lenten Lectures "The Saints and Us"

February 28
"The Women Saints"
Lecturer: Barbara Baljian

March 7
"The Saints in the Anglican Tradition"
Lecturer: Rev. John Robert Wright

March 14
"The Saints in the Orthodox Tradition"
Lecturer: Rev. Thomas Hopko

March 21
"The Saints in the Catholic Tradition"
Lecturer: Mgr. Michael Wren

March 24
"The Saints in the Armenian Traditon"
Lecturer: Rev. A. Tanielian

March 28
"The 1915 Martyrs: The Process of Canonization"
Lecturer: Arch. Mesrob Asjian

All lectures will take place at the Prelacy, 138 E. 39th St., NYC, and will begin promptly at 7:30 p.m.

Baptism *(Continued from page 1)*

Assisting at the altar was the pastor of the Cathedral, Archpriest Moushegh Der Kaloustian. His Eminence spoke of how Christ was born in humble surroundings and how Christ must be born within ourselves. He shared his thoughts about an article written by Mr. Harutiun Hovnadan, exemplifying the great spiritual changes that are taking place in Armenia, which appeared in the December 7 issue of *Khorhrtayin Hayasdan.* Mr. Hovnadan recalled the Ark which rested on Ararat after the flood, and likened it to the entire world coming to Armenia after the earthquake, and admonished that "now it is our turn to have the birth of Christ."

Just prior to the consecration of the baptismal font Archbishop Ashjian reminded the congregants of the 1700th anniversary of our nation's conversion to Christianity which will be celebrated in the year 2001. He echoed the sentiments of the two Catholicoses of the need for us to prepare ourselves spiritually for this important milestone. His Eminence emphasized that it is not enough for us to proclaim that "we are the first Christians." We have to show that we are worthy of that distinction, he said.

His Eminence noted the special significance of consecrating the baptismal font on Armenian Christmas which celebrates not only the Nativity but the baptism of Christ. Historically the Christian Church linked the birth of Christ to His baptism. Through the centuries, for various reasons, other churches have separated the two events. However the Armenian church kept the tradition through modern times, just as it has kept the January 6 date. For this reason, right after the celebration of the Nativity, a ceremony called "Blessing of the Water," takes place symbolizing the baptism of Jesus in the river of Jordan.

With the conclusion of the three services *Madagh* was blessed and served in memory of Avak and Satenig Hagopian.

OUTREACH

A monthly publication of the Armenian Apostolic Church of America

Archbishop Mesrob Ashjian, *Prelate*

Mardirous M. Haftvani, *Managing Editor*

Iris Papazian, *Editor*

OUTREACH (USPS 426-490) is published monthly, except for a combined July-August issue, by the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America, 138 East 39th Street, New York, NY 10016, (212) 689-7810. Unsolicited manuscripts are welcome; please include a stamped, self-addressed return envelope. Signed articles do not necessarily reflect the policy of the Armenian Apostolic Church of America. Send all correspondence to the above address to the attention of the Editor. Printed in the United States of America. Second class postage paid at New York, NY 10016.
Postmaster: Send address changes to OUTREACH, 138 E. 39th Street, New York, NY 10016.

ՌՈՒՄԱՆԻԱ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

1989 *թուականը պատմութեան պիտի անցնի իբրեւ չրջադարձային թուական: Մեզի՝ հայերուս համար տարին առհասարակ տրտում անցաւ: 1988 թուի Դեկտեմբեր 7-ի երկրաշարժը որ կոնկակոխ հետեւեցաւ Արցախեան չարժման, կլանեց մեր կեանքը, թէ՛ ի Հայաստան, թէ՛ ի սփիւռս աչխարհի: Անչուչտ քաղաքական գետնի վրայ արձանագրուեցան նչանակալից թուականներ – Մեծ Եղեռնը պաչտօնապէս ճանաչում գտաւ Հայաստանի պետութեան կողմէ, սպասելով որ Մոսկուան ալ, իր կարգին, ճանչնա՛յ 1915 թուի հայկական ցեղասպանութիւնը: Յետոյ՝ Մայիս 28-ը ճանչցուեցաւ իբրեւ հայկական պետութեան սկիզբ, իսկ եռագոյն դրօչը՝ իբրեւ ազգային դրօչ: Յետոյ՝ երկիրը սկսաւ վերագտնել իր Ծիչողութիւնը, եւ վերա-գրել պատմութիւնը՝ ճչմարտութեան հասնելու բուռն բաղձանքով: Տակաւին, սակայն, հսկայ ճամբայ պէտք է կտրել, եւ Հայաստանը մինակ է: Հիանալի է ճիգը, հպարտաւիթ՝ այն բոլոր նախաձեռնութիւնները, որոնք կ'երեւին Հայաստանի մէջ: Բայց ... այն ինչ որ հայը կը մտածէ, անդին, ուրիչ երկրի մը մէջ, ուրի՛չ երկիրներու մէջ, ուրիչներ կ'իրագործեն. վկայ՝ Արեւելեան Եւրոպան, ուր ազատութեան չքեղ երթին մէջ, ճնչուած ազգեր կը թօթափեն ամբողջատիրութեան չղթաները եւ կը սպասեն վարդահեղեղ արչալոյսներու: Լեհաստանէն Հունգարիա, Չեխոսլովաքիայէն Պուլկարիա ամենուրեք մարդիկ կը վերագտնեն իրենք զիրենք, իրենց պատմութիւնը, իրենց ինքնութիւնը, իրենց դրօչը: Հաւանաբար, սակայն, ամենէն պատկերալիցը Պերլինի ամօթի պատին քանդումն էր, որ յուզեց եւ խռովեց աչխարհը: Որովհետեւ՝ ո՛չ միայն պատն էր որ քանդուեցաւ, այլ այն՝ ինչ որ բռնապետութիւնները կանգնած էին զինու զօրութեամբ՝ հալեցաւ, չքացաւ, եւ յաղթական դուրս եկաւ մարդը, իր իրաւունքներով եւ երազներով:*

1990-*ը ահա կը դիմաւորենք բարիի յաղթանակն ուրախութեամբ, եւ այն գիտակցութեամբ որ մարդկութիւնը չէ՛ մեռած, ի վերջոյ, եւ թէ՛ բարին, ազնիւը, մաքուրը, վսեմը պիտի յաղթանակեն չարիքի ու կեղծիքի վրայ հիմնուած պետութեանց:*

Եւ այս բոլորին մէջ, նչանակելի է Եկեղեցւոյ դերը: Անչուչտ առանձին վերլուծումի նիւթ է այս, բայց դեռ ժամանակ պէտք է որպէսզի ճիչդ գնահատական տրուի Արեւելեան Եւրոպայի դէպի ժողովրդավարութիւն տարբերային հոսանքին մէջ եկեղեցւոյ ստանձնած դերին: Բայց ճչմարտութիւն է որ, 70 *տարուան անկրօն վարչակարգի մը չղթաներուն տակ հեծծող Եկեղեցին այսօր դարձեալ ոտքի է, եւ դարձեալ ներչնչումի եւ յոյսի աղբիւր է միլիոնաւոր մարդոց համար:*

Յունուար 1-*ին, Մոսկուայի Կարմիր հրապարակին վրայ հաւաքուած բազմութիւնները երջանկութեամբ լսեցին Ս. Բարսեղ Մայր Տաճարի զանգերու ղօղանջները, ղօղանջներ՝ որոնք լռած էին* 1917-*էն ի վեր: Եւ յետոյ՝ Գերմանիայէն մինչեւ Հունգարիա, եւ մինչեւ Ռումանիա, Եկեղեցին վերագտաւ իր ժողովուրդը, եւ տէրը կանգնեցաւ իր դարաւոր ժառանգին: Հայաստանն ալ իր բաժինը ունեցաւ: Անցեալ տարի տասնեակ մը եկեղեցիներ վերաբացուեցան Հայաստանի մէջ, չորս եկեղեցիներ իրենց դռները բացին Արցախի՛ մէջ, վերաբացուեցաւ Լենինկրատի եկեղեցին:*

Ազգին զոյգ Վեհափառները՝ Տ. Տ. Վազգէն Ա. եւ Գարեգին Բ. յաղթական չրջապտոյտի մը ձեռնարկեցին Զանգեզուրի չրջանը, եւ 1903-*էն ի վեր առաջին անգամ ըլլալով Հայոց Կաթողիկոսը աղօթեց Տաթեւի մէջ: Բայց միչտ չէ՛ որ Եկեղեցին հպարտ կրնար ըլլալ իր ժամանակակից չրջանի դերակատարութեամբ: Շա՛տ աւելին կ'ակնկալուէր Եկեղեցիէն. Ժողովուրդը՝ իր հաւաքական յիչողութեան մէջ չատ յոյսեր կապած էր Եկեղեցիին, եւ անոր համար երբեմն յուսախաբ եղաւ Եկեղեցւոյ ղեկավարութեան ցոյց տուած համակերպութենէն: Այս մասին ամենէն պերճախօս խոստովանութիւնը կու գայ ռումէն եկեղեցւոյ պատրիարքէն, որ* 24 *Դեկտ.* 1989-*ին, ռումէն յեղափոխութեան ամենէն մէկ տաք պահուն, ողջունեց ռումէն երիտասարդութեան քաջութիւնը, եւ ըսաւ. «Մենք անոնց քաջութիւնը չունեցանք»:*

Ռումանիան վերջինը եղաւ որ թօթափեց Չաուչեսքուի բռնապետութիւնը, բայց ափսոս, որ այ՛ս յեղափոխութիւնը արիւնալի եղաւ, եւ ազատութեան համար հազարաւոր մարտիրոսներ տուաւ Ռումանիան, մինչ Արեւելեան Եւրոպայի երկիրները ունեցան միայն իրենց հերոսները:

Մաղթենք, որ ռումէն ժողովուրդը պիտի կարենայ չուտով ինքզինք վերագտնել, եւ ազատութեան եւ ժողովրդավարութեան իր փնտրտուքին մէջ ըլլայ վեհանձն եւ թո՛յլ չտայ սայթաքումներ եւ աններելի սխալներ:

Ռումանիան սակայն, Արեւելեան Եւրոպայի երկիրներէն ամենէն մօտիկն է եղած մեզի, եւ աւելի քան հինգ հարիւր տարիներ բարեկամութիւն մը կը կապէ հայերս Ռումանիոյ ժողովուրդին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, որ ծնած է Ռումանիոյ մէջ, եւ մօտէն ծանօթ է ժողովուրդի պատմութեան եւ մչակոյթին, միչտ ալ զգացական եւ մտաւորական կապեր պահած է Ռումանիոյ հետ: Անոր համար ալ խորապէս վչտացած եւ տառապած էր Ռումանիոյ վերջին դէպքերէն: Կիրակի, 24 *Դեկտ., Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ հոգեհանգստեան պաչտօն էր մատուցուած Վեհափառ Հայրապետի նախագահութեամբ, ի հանգիստ հոգւոց ռումէն հայրենակիցներու, որոնք մահը գտան ազատութեան ճանապարհին:*

Հայ եւ ռումէն յարաբերութեանց մասին ստորեւ կու տանք պատմական յօդուած մը, ստորագրուած նոյն ինքն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմէ, 1948 *թ.: Կը հրատարակենք նաեւ կարգ մը լուսանկարներ, որոնք վկայութիւնը կը բերեն ռումէն հողի վրայ հայկական ներկայութեան:*

Ս. Հաճկատար Վանք

ՌՈՒՄԱՆԱՀԱՅ ԹԵՄԸ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Յայտնի է, թէ Անիի անկումէն յետոյ, ԺԱ. եւ յաջորդ դարերու ընթացքին, հայերը գաղթեցին նաեւ դէպի Ղրիմ եւ անկէ ալ դէպի Լեհաստան, ուր զօրաւոր գաղութներ հիմնեցին՝ կրօնական, մշակութային կեդրոն ունենալով Լվով (Լեմպերկ) քաղաքը:

ԺԳ. ԵՒ ԺԴ. դարերուն մեծ թիւով հայեր Լեհաստանէն դէպի հարաւ, դէպի Թրանսիլվանիա եւ Մոլտավիա իջան ու այդ հիւրընկալ հողերուն վրայ հաստատուեցան, որպէս առեւտրականներ եւ արհեստաւորներ:

Հայերու՝ Մոլտավիա եւ Պուքովինա գալու թուականը ճշգրիտ յայտնի չէ, սակայն ռումէն երկու մեծ պատմաբաններ՝ Բ. Պ. Հաժտըու եւ Ն. Եորկա, կը հաստատեն, թէ, ամէն պարագայի, ԺԴ. դարու կէսին, այսինքն՝ ռումէն իշխանութեան հիմնադրութեան շրջանին, հայերու ներկայութիւնը Մոլտավիոյ մէջ ստոյգ է: Ստոյգ է նաեւ, թէ ԺԵ. դարու սկզբին երեք հազար հայ ընտանիքներ եւս գաղթած են Մոլտավիա, եւ օրուան ռումէն իշխան Ալեքսանդրու չել Պուն 1401-ին յատուկ հրովարտակով հայ եպիսկոպոսութիւն հիմնած է Սուչավա քաղաքին մէջ: Մինչեւ 1401 թուականը Մոլտավիոյ հայ եկեղեցիները մաս կազմած են Լեհաստանի (Լվով) հայոց թեմին:

Ցիչեալ հրովարտակը 1935-ին ռումէն գիտնական մը գտաւ եւ հրատարակեց Պուքրէշի մէջ, նոյն տարին:

ԺԵ. դարուն հայ համայնքներ եղած են Մոլտավիոյ հետեւեալ քաղաքներուն մէջ՝ Սուչավա, Հոտին, Պոթոշան, Տորոնոյ, Յաշ, Ռոման, Պաքլու, Ֆոքշան եւ Ջեթաթեա-Ալպը:

Հարաւային Ռումանիոյ հայ գաղութները, այսինքն՝ Վալաքիոյ եւ Տոպրուճայի մէջ, հաստատուած են ԺԷ. դարէն սկսեալ եւ, մանաւանդ, ԺԹ. եւ Ի. դարերուն, երբ թրքահայ գաղթականներու մեծ խումբեր դէպի երկիրը եկան:

Թրանսիլվանիոյ հայութիւնը, որ Մոլտավիոյ հայութեան հնութիւնը ունի եւ անցեալին մէջ ազգային-եկեղեցական բացառիկ առանձնաշնորհումներ վայելած է, դժբախտաբար, Մայր Եկեղեցիէն բաժնուելով ԺԷ. դարու վերջերը ու միանալով Հռոմի Եկեղեցւոյն՝ տակաւ կորսնցուցած է իր ազգային նկարագիրը եւ ձուլուած է տեղացիներուն մէջ: Այսօր Թրանսիլվանիոյ մէջ հազիւ երեք-չորս հազար հայութիւն կայ՝ բոլորովին հունգարացած եւ հեռու ամէն հայկական ապրումէ:

Թրանսիլվանիոյ հայութեան կեդրոնները եղած են Կեռլա (Armeniersladt), Տումպրըվեն (Elisabetopol), Կեորկեն, Ֆռումուսա եւ այլն: Այս շրջաններու կաթոլիկ հայերը այսօր ալ թեմական կազմակերպութիւն մը ունին՝ առաջնորդանիստ քաղաքը Կեռլան ըլլալով:

Մոլտավիոյ մէջ, ուրեմն հայ թեմը կազմակերպուած է 1401-ին, առաջին առաջնորդը ըլլալով Յովհաննէս անունը կրող էջմիածնական հայ եպիսկոպոս մը: Առաջնորդական Աթոռը ժամանակ մը Սուչավայի մէջ մնալէ վերջ փոխադրուած է Յաշ, ուր հայր Ալիշան 1500 թուականին ուրիշ Յովհաննէս եպիսկոպոս մը կը յիշէ որպէս առաջնորդ Մոլտավիոյ թեմին: ԺԷ. դարուն առաջնորդական Աթոռը կրկին Սուչավա կը փոխադրուի եւ կը հաստատուի Ս. Աքսենթ (Զամքա) հայոց վանքին մէջ: Այստեղ կը յիշուին Ղազարոս (1624) եւ Անդրէաս (1641) եպիսկոպոսները որպէս առաջնորդ: Աւելի ուշ, առաջնորդութեան պաշտօն կը վարեն Անտոն Սերքոյենց (1651), Յովհաննէս Քարիմարենց (Քերիմովիչ) եւ Սահակ (1669) եպիսկոպոսները: ԺԷ. դարուն, Եղիա եպիսկոպոսի (1691) առաջնորդութենէն յետոյ, Մոլտավիոյ հայութեան թեմական կազմակերպութեան անկման շրջանը կը սկսի, քաղաքական դէպքերու հետեւանքով:

Յայտնի է միայն, թէ 1790-ին Յովսէփ արքեպիսկոպոս Արղութեանց այցելու առաջնորդ եղած է Մոլտավիոյ հայ եկեղեցիներուն:

Թէեւ ԺԸ. եւ ԺԹ. դարերու ընթացքին թեմական կեդրոնական իշխանութիւնը դադրած է գոյութիւն ունենալէ, սակայն Մոլտավիոյ, Վալախիոյ եւ Տոպրուճայի բոլոր հայ եկեղեցիները չէն ու պայծառ վիճակի մէջ եղած են, ու ամէն համայնք ունեցած է իր քահանան: Աւելին, այս շրջանին է, որ բազմաթիւ հայ եկեղեցիներ կը կառուցւին կամ կը վերաշինուին: Ամէն եկեղեցական համայնք վարչական ինքնավարութեամբ կը կազմակերպէ իր ներքին կրօնա-ազգային կեանքը եկեղեցիներու եւ դպրոցներու պահպանութեամբ: Պէտք չէ մոռնալ, թէ ԺԹ. դարուն Մոլտավիոյ մէջ գրեթէ ամէն հայ եկեղեցական համայնք ունէր նաեւ հայկական վարժարան: Յայտնի եղած են այսպէս Յաշի «Գարագաշ» վարժարանը, Ռոմանի «Սողոմոնեան» վարժարանը, Ֆոքշանի, Սուչավայի, Պոթոշանի, Թրկու-Օքնայի, Պուքրէշի եւ այլ քաղաքներու դպրոցները, որոնց շէնքերը այսօր ալ տակաւին կը մնան:

1850-1860 թուականներու շրջանը ռումանահայոց տեսակ մը վերածնունդի շրջանը եղած է մշակութային ու ազգային իմաստով:

Ռոմանի Հայկական Եկեղեցին

Պուքրէշի Հայոց Եկեղեցին

1812-ին Պեսարապիան բաժնուելով Մոլտավիայէն՝ կը միանայ Ռուսիոյ. 1813-ին ռուսական կառավարութիւնը հայոց առաջնորդութիւն կը հաստատէ Քիշինեւի մէջ: Գրիգոր եպիսկոպոս Զաքարեանց՝ Պեսարապիոյ նոր թեմի առաջին առաջնորդը, կը յաջողի իր իշխանութեան ենթարկել նաեւ Մոլտավիոյ հայ եկեղեցիները: Սակայն, այդ կապը կը խզուի Զաքարեանց եպիսկոպոսի վախճանումէն յետոյ, եւ ռումէն երկիրներու հայ եկեղեցիները կը շարունակեն մնալ առանց մնայուն առաջնորդի մինչեւ 1921 թուականը:

Ռումանահայ թեմը վերակազմելու փորձեր եղած են թէ՝ Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռի եւ թէ՝, մանաւանդ, Պոլսոյ պատրիարքարանի կողմէ, սակայն բոլոր այդ փորձերը դրական հետեւանք չեն ունեցած:

1918-ին, մեծ պատերազմէն յետոյ, Պեսարապիան ռումէն երկրին կցուելով՝ Քիշինեւի առաջնորդութիւնը փոխադրուեցաւ մայրաքաղաք, այսինքն՝ Պուքրէշ, ու այսպէսով է, որ ռումանահայ թեմը կազմակերպուիլ սկսաւ, երբ առաջնորդ ունենալով

Պոտոշանի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ Խորանը

Էջմիածնի միաբան Յուսիկ ծայրագոյն վարդապետ Զոհրապեանը (1921- էն սկսեալ): Սկզբնական շրջանին, բաւական լուրջ դժուարութեանց բախելէ վերջ, որովհետեւ Մոլտավիոյ որոշ համայնքները, Յաշը մասնաւորաբար, չէին ուզեր առաջնորդի հեղինակութեան ենթարկուիլ, ռումանահայ թեմը կազմակերպուեցաւ շնորհիւ թրքահայ գաղթականութեան ներկայութեան, որ իր թուով մեծամասնութիւն կը կազմէր թեմին մէջ: 1928-ին հրատարակուած դաւանութեան օրէնքով հայ եկեղեցին («Հայ-Գրիգորեան Եկեղեցի» անունով) ռումէն պետութեան կողմէ ճանչցուեցաւ որպէս ռումէն հողի վրայ ապրած ու զարգացած պատմական Եկեղեցիներէն մին, իսկ 1931 Յուլիս 31-ին փրոֆ. Եորկայի վարչապետութեան շրջանին, ռումէն խորհրդարանը յատուկ օրէնք քուէարկեց Հայ Եկեղեցւոյ թեմի ճանաչման եւ կազմակերպութեան, որ հրատարակուեցաւ թագաւորական հրովարտակով, 30 Օգոստոս 1931-ին:

Այս օրէնքին հիման վրայ թեմին առաջնորդը՝ Տ. Յուսիկ Արքեպիսկոպոս Զոհրապեան, ռումանահայ թեմի առաջնորդ անուանուեցաւ 27 Հոկտեմբեր 1931 թուակիր հրովարտակով:

Յուսիկ Արքեպիսկոպոս Զոհրապեանի վախճանումէն ետքը (23 Հոկտեմբեր 1942) առաջնորդական Աթոռը թափուր մնաց մինչեւ 28 Նոյեմբեր 1943, երբ առաջնորդական տեղապահ ընտրուեցաւ Տ. Վազգէն վարդապետ Պալճեան եւ որպէս այդպիսին վաւերացուեցաւ նոյն տարուան Դեկտեմբեր 21-ին, պետական որոշումով:

Ռումէն հասարակութեան կեանքին մէջ հայերը կարեւոր դեր խաղացած են տնտեսական, քաղաքական, մանաւանդ, մշակութային տեսակէտէ: Անոնց տնտեսական դերը մեծ եղած է ԺԴ.-ԺԵ. դարերու ընթացքին. հայ վաճառականներու ընդարձակ գործունէութենէն մեծապէս օգտուած է նորաստեղծ մոլտավական իշխանութիւնը տնտեսապէս ու քաղաքականապէս: Իրօք, երբ Մոլտավիան ԺԴ. դարու կէսին հիմնուեցաւ որպէս ինքնուրոյն իշխանապետութիւն, ան փոքրիկ երկիր մըն էր հիւսիսային լեռնային շրջանին մէջ: Ան տակաւ մեծցաւ ու տարածուեցաւ դէպի հարաւ ու դէպի արեւելք, վաճառականական ճանապարհներու ուղղութեամբ, ճանապարհներ՝ որոնք հայերը բացին:

Այսպէս է, որ ԺԶ. դարու սկիզբին մոլտովական տիրապետութիւնը, հասաւ մինչեւ Տնեսթր, մինչեւ Դանուբ եւ Սեւ Ծով:

Հայերը իրենց ծոցէն տուած են նաեւ բազմաթիւ քաղաքական գործիչներ:

Ռումէն պատմութիւնը հայ ծագումով նշանաւոր իշխան մը կ'արձանագրէ Իոն Վոտը Արմեանուլ կամ Իոն վոտը չել Գումպլիթ (1572-1574) անունով, որ կը նշանակէ Յովհաննէս իշխան Ահարկու: Ան ռումէն պատմութեան մէջ հայրենասէր եւ ժողովրդանուէր մեծ իշխաններու կարգին դասուած է, վասնզի թուրքերու դէմ կատաղի կռիւներ մղած է յանուն ռումէն ժողովուրդի ազատութեան եւ հերոսի մահով մեռած է պատերազմի դաշտին վրայ:

Մոլտավիոյ մէջ շատ հայեր ազնուական տիտղոսներ ստացած են ու նախարարական պաշտօններու հասած ինչպէս նաեւ ռումէն ազատագրական շարժումներու մէջ որոշ դեր կատարած, մանաւանդ ԺԹ. դարերուն:

Մշակութային գետնի վրայ հայերը մեծ դէմքեր տուած են ռումէն ժողովուրդին, մանաւանդ ԺԹ. դարուն, որոնց մէջ նշանաւոր են՝ Մանուկ պէյ Միրզաեան, որպէս յայտնի դիւանագէտ. Վասիլէ Գոնդա՝ ռումէն յայտնի փիլիսոփա եւ կրթական նախարար, Սբիրու Հարեթ՝ ռումէն դպրոցներու մեծագոյն բարենորոգիչը եւ հիմնադիր համագործակցութեան շարժման, Կարապետ Իպրաիլյանու՝ հռչակաւոր գրական քննադատ եւ գրական շարժման հիմնադիր, Գրիգորէ Պուիքլիու՝ 1856-1858-ի Մոլտավիոյ հայ վերածնունդի շարժման պարագլուխ:

Ի. Դարուն ռումէն կեանքի մէջ յայտնի դէմքեր են. Գրիգոր Թրանքու-Յաշ՝ նախարար եւ հիմնադիր աշխատանքի նախարարութեան, բանակի զօրավարներ՝ Զատիկ, Շահիմ, Ալթընովիչ, հմուտ երաժշտագէտ Էմանուէլ Զոմաք, մեծ դերասան պետական թատրոնի՝ Յանքու Բեթրեսքու, գիտուններ՝ բժիշկ Պակտասար եւ բժիշկ Յագուպովիչ, նկարիչ Պալթազար եւ այլն:

Կը կարծուի նաեւ, թէ ռումէն մեծագոյն բանաստեղծը՝ Միհաիլ Էմինեսքու, հայ ծագում ունի: Ան ծնած է Լեհաստանէն Պոթոշան գաղթած Էմինովիչ անունը կրող ծնողներէ:

Հին ռումանահայ յայտնի ընտանիքներու անուններն են Փրունքուլ, Գաբրի, Կոյլավ, Կայինա, Պուիքլիու, Գարագաշ, Զատիկ, Շահիմ, Գոժոքար, Փոփովիչ, Յագուպովիչ, Մալխասովիչ, Հուտիկ, Ալաչ, Մելիք, Միսիր, Պուրտիա, Ֆերհատ, Պակտասար, Պալթազար, Իպրաիլյանու, Հաջիու, Մելիտոն, Ալթընովիչ, Սամսոնովիչ, Նավասարդ, Թոնգեւիչ եւ այլն:

Այսօր, սակայն, այս եւ ասոնց նման հարիւրաւոր հին հայ ընտանիքներու հետքերը միայն կան հոս ու հոն: Այս հին հայութեան վերջին երկու-երեք սերունդներու մեծագոյն մասը բոլորովին ռումանացած է եւ մեզ համար կորսուած: Անոնց թիւը, հաւանաբար, տասնեակ հազարներու կը հասնի:

շար. էջ 4

Karekin II Message

(Continued from page 2)

The coming decade, therefore, should become for the Armenian people a time of a new *catechumenate* in the sense of the ancient Church tradition of Christian initiation. Just as in the first centuries of Christian history people converted to Christianity passed through a period of preparation, spiritual and intellectual process of purification and formation, we also are called today to make the decade spread between 1990 and 2000 a time of national regeneration so that we may truly be worthy to celebrate the 1700th anniversary of the Christian baptism of our nation.

A nation is healthy and becomes creative mainly and essentially by the merits of its spiritual and moral stature. Such merits are for a nation what the mind and the heart are for the body. The pride of ancient glories, the progress in economic conditions and material advantages, the growth in sole political and military power are not sufficient grounds for the stability, strength and real advancement of a nation. The truth proclaimed by Jesus is eternally valid: "For life is more than food, and the body more than clothing." (Luke, 12:23)

St. Gregory the Illuminator, who baptised our nation through the baptism he performed on King Tiridates in the river of Aradzani in Armenia in 301 A.D., opens up this truth in the mirror of the following words: "As the Son of God became the Son of Man and assumed our nature and fulfilled all righteousness both in spirit and in flesh, likewise, we should adopt all rightness and righteousness in Christ, so that we may become sons of God." We have seen in human history that, indeed, nations with right and just conduct, motivated by high moral principles, can overcome evil and calamities, suffering and tribulation, temptation and misfortune, and walk in the path that leads to victory.

On the occasion of Our Lord's Theophany, for this year, let us concentrate our thoughts and efforts on what I would like to call "inner reformation," spiritual, moral, intellectual, national self-purification, cleansing and undergirding. Let us admit, that we are sinful people, we commit errors and transgressions, we have weaknesses and we succumb to temptations. Let us say in all humility, with a contrite heart and in the words used in our Book of Common Prayer for the penitent: "Which one to say and which one to confess? For innumerable are my transgressions, ineffable are my iniquities, unpardonable are my griefs and incurable are my wounds." We are human beings; sinfulness is part of our nature. But we become true men and a true nation when we courageously acknowledge our failures, revolt against them and overcome them. This is the only way to health and to greatness.

On the feast of the Nativity and Baptism of our Lord Jesus Christ, let us enter in the river of Jordan, enlighten our minds, purge our hearts and clearly see our way following the way of Christ and the footsteps of our fathers in our march towards life without end.

***

PAREGENTAN X MARDI GRAS FESTIVAL

February 23-25, 1990
at the new
Newport Marriott
Newport, RI

Sponsored by the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America

Weekend package includes:

- Friday and Saturday nights lodging.
- Friday night entertainment followed by Armenian Hospitality. Music and Dancing
- Saturday Breakfast Buffet
- Saturday Night Gala Dinner Dance and the Grand Drawing totaling $15,000.
- Art Exhibit • Book Store • Video Presentations throughout the weekend.

$150. per person — double occupancy
$216. — single occupancy
Hotel accommodations include pool, sauna and gym.

FRIDAY NIGHT DANCE $7.50 (pay at door)
SATURDAY NIGHT DANCE $10 (pay at door)
SATURDAY NIGHT DINNER AND DANCE $35 (by reservations only). Tickets available at the church office (401) 831-6399. Deadline February 16.

HOTEL RESERVATIONS MUST BE MADE BEFORE FEBRUARY 16.

PAREGENTAN X MARDI GRAS FESTIVAL
February 23-25, 1990, Newport Marriott, Newport, RI

DATE ______

NAME ______

STREET ______ CITY ______ STATE ______ ZIP ______

Enclosed is my check for (check one) ☐ $216 for one person. ☐ $300 for 2 persons. ☐ $384 for 3 persons.
Make checks payable to Sts. Vartanantz Armenian Apostolic Church, 402 Broadway, Providence, RI 02909.
Your reservation receipt and directions to the hotel will be mailed to you immediately.

For further information call the church office (401) 831-6399

ՌՈՒՄԱՆԱՀԱՅ ԹԵՄԸ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

շար. էջ 3-էն

ՌՈՒՄԱՆԱՀԱՅ ԹԵՄԻ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐՆ ԱՅՍՕՐ

Մինչեւ 1940 թիւը ռումանահայ թեմը ունէր 23 եկեղեցական համայնք: Պեսարապիոյ՝ Սովետական Միութեան կցումով թեմէն բաժնուեցան Քիշինեւի, Աքքերմանի (Ջիթաթեա-Ալպը), Օրհեի, Պըլցի, Հընչեշտի եւ Իսմայիլի եկեղեցիները: Իսկ Հարաւային Տոպրուճայի՝ Պուլկարիոյ կցումով ռումանահայ թեմէն բաժնուեցան Սիլիստրէի եւ Պազարճըգի եկեղեցիները:

Այսօր Ռումանիոյ հայ թեմին մաս կը կազմեն հետեւեալ 15 եկեղեցական համայնքները:

1. **Պուքրէշի (Պուքարեսթ)**, *Հայ եկեղեցին՝ «Ս. Հրեշտակապետք Գաբրիէլ եւ Միքայէլ», վերակառուցուած է 1910–1913-ին: Նոյն տեղին վրայ հին եկեղեցին կար, որ 1781-ին կառուցուած էր:*

Համայնքը ունի սեփական գերեզմանատուն, ուր կը գտնուի «Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ» մատուռը՝ շինուած եւ համայնքին նուիրուած տիկին Մալվինէ Մելիքի կողմէ:

2. **Կոնսթանցա**, 1880-*ին կառուցուած «Ս. Աստուածածին» փայտաշէն եկեղեցին* 1942-*ին այրեցաւ, եւ վարժարանի մեծ սրահը վերածուեցաւ եկեղեցւոյ, ուր կանոնաւոր կերպով տեղի կ'ունենան բոլոր պաշտամունքները:*

3. **Կալացը** *շուրջ* 200 *հայ բնակչութիւն ունի, մէկ եկեղեցի՝ «Ս. Աստուածածին», կառուցուած* 1858-*ին, եւ մէկ գերեզմանատուն: Կալուածներ՝* 7 *շէնք:*

4. **Պդայիլա,** 150 *հայ բնակչութեամբ, ունի «Ս. Աստուածածին» եկեղեցին,* 1837-*ին կառուցուած:*

5. **Բիթեշթ,** 48 *հայ բնակչութեամբ, եկեղեցի մը ունի՝ «Ս. Կարապետ»,* 1852-*ին շինուած, եւ* 2 *շէնքեր՝ որպէս կալուած:*

Պուքրէշէն կ'այցելէ Տ. Յովսէփեան քահանան:

6. **Պապատաղ.** *Եկեղեցին՝ «Ս. Աստուածածին», կառուցուած է* 1897-*ին:*

7. **Թուլչա.** *«Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ» եկեղեցին կառուցուած է* 1885-*ին:*

8. **Սուլինա.** *«Ս. Աստուածածին» եկեղեցին* 1857-*ին շինուած է:*

9. **Ֆոքշան.** *Մէկը՝ «Ս. Աստուածածին»,* 1870-*ին կառուցուած, երկրորդը՝ «Ս. Գէորգ», ԺԷ. դարուն կառուցուած, որ այժմ կէս աւերակ վիճակի մէջ է:*

10. **Թրկու-Օքնա.** *Եկեղեցին՝ «Ս. Աստուածածին»,* 1825-*ին շինուած է:*

11. **Ռոման.** *Եկեղեցին «Ս. Աստուածածին»,* 1609-*ին կառուցուած է:*

12. **Պաքըու** *մէջ կը բնակին* 90 *հայեր: Եկեղեցին՝ «Ս. Հրեշտակապետք»,* 1848-*ին կառուցուած է:*

13. **Յաշ.** *«Ս. Աստուածածին» եկեղեցին* 1395-*ին կառուցուած է: Վերանորոգուած է* 1782-*ին եւ* 1929-*ին:*

14. **Սուչավա** *այսօր հազիւ* 100 *հայ բնակիչ ունի իր շրջակայքի հետ միասին: Այստեղ կը գտնուին երկու եկեղեցիներ եւ երկու վանքեր: «Ս. Խաչ» եկեղեցին կառուցուած է* 1521-*ին եւ վերանորոգուած վերջին անգամ* 1937-*ին. այժմ լաւ վիճակի մէջ է: «Ս. Սիմէոն» եկեղեցին կառուցուած է* 1513-*ին. այժմ կիսաւեր վիճակի մէջ է: «Ս. Աքսէնթ» (Զամքա) վանքը* 1551-*ին կառուցուած է Սուչավա քաղաքին ծայրը, շատ գեղեցիկ դիրքով. այսօր գրեթէ աւերակ վիճակի մէջ է. ռումէն պետութիւնը պատմական յուշարձան հռչակած է զայն: «Ս. Աստուածածին» (Հաճկատար) վանքը կառուցուած է* 1512-*ին, Տօնաւագ անուն հայ վաճառականի մը կողմէ, եւ մինչեւ այսօր մեծ համբաւ ունի որպէս ուխտատեղի: Բազմաթիւ անգամներ նորոգուած է եւ այսօր բաւական լաւ վիճակի մէջ կը գտնուի:*

15. **Պոթոշան.** *«Ս. Երրորդութիւն», կառուցուած է ԺԵ. դարուն եւ վերանորոգուած* 1795-*ին. իսկ «Ս. Աստուածածին» եկեղեցին, կառուցուած՝ ԺԴ. դարուն:*

Գերեզմանատան մէջ կայ մէկ մատուռ՝ «Աւետման», կառուցուած 1884-*ին: Կալուածներ՝* 3 *շէնք:*

10 *Յունուար,* 1948 *Թ.*
Պուքրէշ

ՎԱԶԳԷՆ ՎԱՐԴ. ՊԱԼՃԵԱՆ

CONTRIBUTIONS ARE BEING ACCEPTED FOR:
ROMANIAN RELIEF FUND
Armenian Apostolic Church of America
138 E. 39th St., New York, NY 10016

John Vartan *(Continued from page 1)*

Vartan and family.

Mr. Vartan's philanthropic endeavors have not been limited to the Armenian community. He has become known in the Harrisburg area as a man who can get things done, as witnessed by the building of a community center which had been bogged down in bureaucratic red tape, until Mr. Vartan personally took over the project and brought it to a grand finale. Two years ago Mr. Vartan donated 14 acres of land and a mansion in Harrisburg to Widener University. That property, valued at 2.1 million, is now the site of the Widener University Law School.

The Ladies Guild of
The Prelacy of the Armenian Apostolic
Church of America
requests the pleasure of your company
at the Fifteenth Annual Celebration of
The Feast of Light
Saturday, the tenth of February
Nineteen hundred and ninety
The Plaza Hotel
The Baroque Room
Fifth Avenue at Fifty-ninth Street
New York City

Black Tie optional
Donation: per person — *Reception: Eight o'clock*
One hundred and fifty dollars — *Dinner: Nine o'clock*
For Reservations: Ica Kouyoumdjian (201) 739-3247